

ERNESTO SABATO – BETWEEN EXISTENTIALISM AND SCIENCE*Mirela Radu**Assist., PhD, "Titu Maiorescu" University of Bucharest*

*Abstract: Ernesto Sabato (1911-2011), one of the most important Latin American writers, was born in Rojas, in the province of Buenos Aires, Argentina, at the beginning of the last century. Despite adherence to communism in the teenage years, Sabato abandoned the Marxist-Leninist doctrine. Repudiating communism, Ernesto Sabato reached to see the human being as an accumulation of feelings, living his inner drama on the background of collectivity. Affability is which distinguishes the human being from a simple machine. Human beings are meant to live in society and must find a balanced way between gregarious spirit and individuality "Neither individualism nor collectivism are human solutions [...]. Both the isolated individual and collectivity are abstract concepts because dialogue is a concrete reality; existence is human being in touch with things and his peers. The fundamental fact is the human being with another. Mankind is not the narrow and anxious territory of the self, nor the abstract notion of community, but the intermediate realm where, usually, occur love, friendship, understanding, piety. Only the recognition of this principle will allow us to fund authentic community, not social machinery."*¹

Keywords: existentialism, individuality, scientific spirit, symbolistics, anxiety, dehumanization

Încă din anii studenției la Facultatea de Matematică și Fizică din cadrul Universității Naționale de La Plata, Sabato avea să își găsească spiritul militantist, punând bazele, în 1933, unei mișcări studențești-Insurrexit Group-mai degrabă cu veleități și aspirații comuniste. Măcinat de dubii în legătură cu privire la cauza politică îmbrățișată, Sabato este trimis la Moscova pentru îndocrinare dar se sustrage, rămânând în Paris. După obținerea doctoratului în fizică, obține o bursa de cercetare la renumitul Institut Curie din Paris. În Orașul luminilor avea să intre în contact cu artiști suprarealiști. În 1940, ajunge să țină prelegeri despre mecanică cuantică și teoria relativității la Universitatea Națională de La Plata. Abia peste trei ani, Sabato se decide să părăsească definitiv lumea științifică căreia îi dedicase atâta energie ajungând să își consacre restul vieții creației literare așternând pe hârtie concepțiile sale cu privire la condiția omului modern, crizele societății post belice și sensul activității creatoare.

Deși studiul matematicii și fizicii, rezultatele și aplecarea pe care le avea pentru științe îi prezic un viitor strălucit în domeniu, Sabato abandonează acest viitor din cauza pornirilor creative literare, refuză oferte tentante, motiv pentru care trezește reacții sceptice cu privire la opera literară pe care ar putea să o creeze. Face cunoștință cu pictorul Victor Brauner, care era, la rândul său, influențat de opera lui Picasso. Pictorul român suprarealist era fascinat de mituri, exoterism și premoniții. Poate de la acesta scriitorul argentinian preia una din temele predilecte: orbirea. Victor Brauner și-a prevestit pierderea vederii, lucru care s-a întâmplat în urma unui

¹ Ernesto Sabato, *Oameni și angrenaje* în *Eseuri*, vol I, Ed. Rao, 2004, p. 185

accident. Ernesto Sabato folosește din belșug tema orbirii în romanele sale. Schimbarea de paradigmă, parăsirea căii sigure a științei și îmbățișarea necunoscutului oferit de artă pare cu atât mai șocantă în cazul lui Ernesto Sabato.

În romanul *Despre eroi și morminte* (1961) personajul principal al romanului, Fernando Vidal face o “Dare de seamă despre orbi” al cărui temă este căutarea sursei răului în eul interior dar și în societate. Aceeași temă predilectă a orbirii se regăsește și în primul său roman *Tunelul* (1948) în care personajul narator, pictorul Pablo Castel se îndrăgostește de Maria Iribarne, căsătorită cu un orb. Sabato a semnat doar patru romane: *Tunelul* (1948); *Despre eroi și morminte* (1961); *Raport despre orbi* (1968) și *Abaddon, exterminatorul* (1974). A primit premiile Cervantes și Gabriela Mistral în 1984, iar în 1999 și-a publicat autobiografia, *Înainte de Sfârșit*.

În 1989, Emil Cioran, în urma unei întâlniri cu autorul argentinian, ajunge să descopere în comun cu acesta din urmă pironismul în legătură cu progresul societății tehnologizate, dar și aceeași năzuință spre perfecțiune. Pentru Sabato principala menire a unui creator de literatură este aceea de a readuce opera literară pe fâgașul normal atunci când, din prea multă ardoare, aceasta devine nenaturală și încărcată de sofisme, pierzând astfel contactul cu realitatea obiectuală.” Și când literatura devine periculos de literatură, când marii naratori sunt înlocuiți de manipulatorii de cuvinte, când marea magie se transformă în magie de music-hall, survine un impuls vital care o salvează de la pieire. Ori de câte ori Bizanțul ne amenință cu sfârșitul artei din exces de sofisme, sunt primitivii cei care vin în ajutorul său: cei de la periferie precum Hemingway și Faulkner ori autohtonii precum Celine: monștri care intră călări, cu lăncile însângerate, în saloanele unde marchizii pudrați dansează menuete.”²

Inițial, romanul *Tunelul* a fost publicat în 1948 într-o revistă: *Sur a Victoriei Ocampo*. Romanul a fost construit în jurul obsesiei pictorului Juan Pablo Castel pentru o femeie măritată cu un nevăzător: Maria Iribarne. Dragostea personajului degenerază într-o obsesie malativă pentru femeia iubită, obsesie ce se va solda, în mod tragic, cu uciderea acesteia din urmă din cauza suspiciunii că acesta l-ar putea înșela. *Tunelul* la care face referire titlul romanului este calea săpată de fiecare personaj ei crează, căi ce sunt menite să îi despartă: cei doi în loc să se apropie, se îndepărtează. Obsesia personajului principal este un alt “tunel” săpat de data acesta în eul interior. Romanul debutează cu vorbele rostite de Castel “E de ajuns să vă spun că sunt Juan Pablo Castel, pictorul care a ucis-o pe Maria Iribarne”³, frază ce ne dezvăluie încă de la început deznodământul. Aceeași tehnică a fost folosită și de Gabriel Garcia Marquez în opera sa *Cronica unei morți anunțate*.

Temele importante ale romanului *Tunelul* sunt înrâurirea dezumanizantă a societății asupra individului (lucru ce nu trebuie rupt din contextual socio-politic al Argentinei de la mijlocul secolului trecut în care Peron era în plin avânt politic), dragostea și singuratatea ca forțe motrice ale furtunilor sufletești pustiitoare, dar și al logicii. Personajul principal, ca și eroii lui Camil Petrescu dominate de un cumul de skepticism și zăbucium sufletesc, face exces de logică, “vede” idei și ia decizii pe baza unor raționamente considerate corecte de către el. Aceleași teme se regăsesc și în opera contemporanilor scriitorului: Vargas Llosa și Gabriel Garcia Marquez. Ca și în romanul *Șotron* al lui Julio Cortazar, pictorul Pablo Castel, personaj rațional, frământat de obsesii și iubita sa, Maria Iribarne, întruchipare a nonconformismului, se întâlnesc, se iubesc, se resping, se caută și se pierd prin “săparea” unor tunele interioare și nu numai.

Ernesto Sabato se înscrie prin opera sa în formele de cunoaștere prezente în romanele secolului trecut prin abordarea unor teme larg întâlnite precum: descoperirea realității psihice,

² Ernesto Sabato, *Abaddon Exterminatorul*, Editura Humanitas 2002, p.117

³ Ernesto Sabato, *Tunelul*, Editura Humanitas, 2002, p. 1

relația dintre interiorul psihic și exteriorul social, individualismul și condiția umană, responsabilitatea conștiinței individuale în fața agresiunii socialului și politicului, folosirea semnelor culturale și metafizice. Așa cum spunea însuși scriitorul “Există un anume tip de ficțiune prin care autorul încearcă să se elibereze de o obsesie... În cei treisprezece ani ce au urmat (de la publicarea romanului *Tunelul*) am continuat să explorez acest obscur labirint ce conduce spre principalul secret al vieții.”⁴

Revenind la romanul *Tunelul*, scriere care l-a consacrat și propulsat pe scena literaturii internaționale a secolului XX, acesta reprezintă o radiografie a sentimentelor pictorului Pablo Castel. Însuși titlul romanului este un simbol pentru izolarea emoțională și fizică a personajului principal. Romanul, marcat de propriile temeri existențiale ale scriitorului, a fost cu mare căldură de Albert Camus și Graham Greene.

Povestea începe cu personajul principal ce se prezintă pe sine cu o frază simplă dar care rezumă întreaga dramă trăită de acesta: ”pictor care a ucis pe Maria Iribarne.” Obsesia personajului începe în anul 1946, când la o expoziție a sa întâlnește o femeie ce se arată interesată de un detaliu din tabloul *Maternidad*, detaliu considerat de pictor ca fiind cel mai interesat. Lipsit de posibilitatea abordării femeii ce părea ca îl înțelege cel mai bine, pictorul își petrece următoarele luni gândindu-se la modalitatea de a o întâlni în imensitatea Buenos Aires-ului. În cele din urmă, Castel află despre necunoscută că se numește Maria Iribarne și este căsătorită cu un nevăzător numit Allende Hunter. Relația celor doi ajunge să fie dominată de interogatoriile obsesive în legătură cu viața alături de soțul ei, de gândurile interioare ale pictorului și de întrebări ce îi stârnesc pictorului îndoiele în legătură cu dragostea ei. Anxietatea se intensifică după excursia pe care Pablo o face împreună cu Maria la o fermă în Mar del Plata ce aparținea vărului soțului. Trăindu-și îndoielele la maxim, Castel devine paranoic și fuge de la fermă. Așteaptă ca Maria să vină după el dar faptul că aceasta nu-l urmează îi confirmă sentimentele negative. Ajuns acasă, îi scrie iubitei o scrisoare pe care încercă în ultimul moment s-o retracteze. Frământările și delirul chinuitor al personajului Argentinian aduc cu cea a intelectualului lucid camilpetrescian Gheorghidiu. Dar parcă soarta decide ca epitoala înveninată să ajungă la destinație. Reușește teleponic s-o convingă pe fosta iubită să se întâlnească. În momentul în care Maria nu ajunge la întâlnire, Castel ajunge la concluzia că aceasta este doar o frivolă ce îl înșală nu numai pe soț dar și pe el. Anxietatea personajului atinge cote paroxiste în timp ce o așteaptă în fața casei. Orbit de furie și gelozie, Pablo intră în casă și o omoară pe singura ființă ce părusese să-l înțeleagă. Însăpăimântat de fapta comisă, Pablo se duce la Allende să-i comunice ce a făcut. Realizând că a ditrus singura ființă care îl iubise, Pablo se autodenunță la poliție iar în timpul procesului află că Allende s-a sinucis.

În pură descendență a literaturii existențialiste, romanului descrie dragostea și singuratarea în lumea modernă, imensitatea metropolei Buenos Aires, contextul politic al vremii: mișcarea Peronistă, dezumanizarea omului de către societatea modernă și rolul logicii în procesul decizional. Personajul central este în căutarea iubirii necondiționate ca soluție la siguranța sa: “mi-a părut rău că nu am putut să vorbesc cu o femeie, în aceste puține cazuri când ți se pare imposibil să te resemnezi cu idea că ea va rămâne pentru totdeauna departe de tine, de viața ta. Din nefericire, am fost condamnat să rămân mereu departe de viața oricărei femei.”⁵ Dar înțelegerea acestui sentiment este lipsită de emoție, fiind trăită prin intermediul proceselor mecanice. Juan Pablo Castel este lipsit de înțelegerea matură a dragostei, neștiind cum să facă

⁴ Ernesto Sabato, *Despre eroi și morminte*, Editura Humanitas Fiction, 2013

⁵ Ernesto Sabato, *Tunelul*, Editura Humanitas, 2002, p. 4

față acestor sentimente răspunde cu egoism, neînțelegând natura reciprocă a iubirii și faptul că acest nobil sentiment înseamnă mai întâi renunțare de sine.

Romanul este totodată o frescă a capitalei cosmopolite a Argentinei. Țara era, încă de la începutul secolului, într-o continuă prefacere având capacitatea de a concura cu marile națiuni europene. În acea perioadă se construiesc clădiri înalte destinate birourilor, bulevarde largi, primul sistem de metrou „forfota din Buenos Aires, în furnicarul care se îmbulzește și-l ia pe câte unul pe sus”⁶, amintește de marile capitale ale lumii. Două din marile probleme sociale cu care se confrunta Argentina la jumătatea sec. XX erau sărăcia și tulburările de pe piața muncii. În 1946 Juan Domingo Peron ajunge președinte al Argentinei în fruntea mișcării numită „Justicialism” ce avea ca obiectiv justiția socială. Noul sistem politic viza crearea unui guvern mai autoritar, aplicarea în economie a capitalismului dar sub tutela statului și ruperea de influența străină. Dar încălcarea convingerilor politice și religioase ale clasei de mijloc a condus la răsturnarea guvernării peroniste în 1955.

Tehnologia avansată permite satisfacerea nevoilor materiale dar nevoile artistice sunt cele care conduc la conștientizarea condiției umane. Pablo Castel se află într-o dilemă existențialistă: este dezgustat de societate dar, în mod paradoxal, tânjește după înțelegerea umană. Interacțiunea umană având loc, prin întâlnirea Mariei, Castel este totuși dezumanizat când se crede înșelat de ființa iubită.

Încă o temă prevalentă a romanului este rolul jucat de logică pentru Castel. De-a lungul întregii narațiuni, personajul principal se străduie să ia orice decizie bazându-se pe logică, pe strategii bine ticluite: „asemeni unui jucător de șah când își construiește partide în gând”⁷, „analizând diverse posibilități”, „ajungând la soluții.”⁸ Probabilitatea este un instrument folosit de personajul principal pentru fiecare opțiune pe care o are. Pentru fiecare decizie acesta creează scenarii diferite. După analizarea fiecărei posibilități, este aleasă soluția cea mai puțin dureroasă și cele mai avantajoase rezultate. Acest comportament este rezultatul logicii existențialiste adoptate de Juan Castel numai că iubirea nu poate fi cuantificată și percepută în „mutări” născocite de logică. Originalul Sabato creează în literatura sa un adevărat test de personalitate literară și pasiune artistică, în care se îmbină rigoarea și logica, senzația de căldură și trepidarea. În romanele sale există un amalgam de informații și de anxietate care decurg din interiorul unei ființe blocate în singurătate, incapabilă de comunicare și îngrijorată de metafizica descoperirii absolutului. Această dramă individuală care răzbate în ficțiunea tunelului prin intermediul personajului Castel, autor al unei infrațiuni din pasiune, transcende socialul așa cum este văzută și în *Prolog din Despre eroi și morminte*. Romanele lui Sabato au influențe suprealiste intrând adânc în psihologia unor personaje bânuite de obsesii și fantasme, autorul creează oameni sublimi care nereușind să se ridice către absolut se vor prăbuși. Sabato dă profunzime scrierilor sale intrând în armonie cu personajele, combinând senzația sensibilă și umorul negru. Imaginile zugrăvite de autor sunt agile și capabile să transpună în cuvinte angoasa trăită de personaje. În 1984 Sabato a primit Premiul Cervantes, premiul cel mai prestigios de literatură hispanică. Această recunoștere vine ca urmare a publicării în Spania a *Raportului Sabato* cu privire la violarea drepturilor omului în Argentina.

În timpul celei de-a doua jumătate a secolului trecut, poeți precum Pablo Neruda (Chile) și Octavio Paz (Mexic), romancierii ca Miguel Ángel Asturias (Guatemala) și Gabriel Garcia Marquez (Colombia) au obținut premiul Nobel. Argentinianul Jorge Luis Borges a fost acceptat

⁶ Idem, p. 7

⁷ Idem, p. 8

⁸ Idem, p. 10

drept clasic modernist iar cubanezul Alejo Carpentier și romancierii Juan Rulfo (Mexic) și João Guimarães Rosa (Brazilia) au fost de asemenea recunoscuți la nivel internațional. Ceea ce caracterizează operele lui García Márquez, Julio Cortazar dar și pe cele ale scriitorul analizat în prezentul articol, Ernesto Sabato, este însușirea stilului și tehnicilor folosite de romanul modern european și nord-american, mijloace care se regăsesc în romanele proustiene, joycean, ale lui Hemingway și Faulkner. Fluxul conștiinței, naratorii multipli, intrigi fragmentate, povești interconectate, puternica influență a tehnicii erau acum adoptate de temele, povestirile și romanele Americii Latine.

Ernesto Sabato spunea, în urmă cu cincizeci de ani, că scrierile sale sunt imaginea în oglindă a omului modern. Cu toate că și-a croit drum în viață și s-a hrănit la ivoarele cunoașterii științifice, Sabato ajunge, în romanele sale, să înfierceze plin de mânie dar și cu dezgust modul în care știința, cu ale sale noi cuceriri, ajunge să dezumanizeze ființa umană. Prin tematica operei sale, prin atitudinea față de societatea în care a trăit și totodata față de eul interior, prin pasajele de profundă psihanaliză, Ernesto Sabato își merită locul în galeria scriitorilor de succes ai secolului XX.

BIBLIOGRAFIE

Ernesto Sabato, *Eseuri*, vol I, Editure Rao, 2004

Ernesto Sabato, *Abaddon Exterminatorul*, Editura Humanitas 2002

Ernesto Sabato, *Tunelul*, Editura Humanitas, 2002

Ernesto Sabato, *Despre eroi și morminte*, Editura Humanitas Fiction, 2013